

Diskurs og Institution

Arbejdets Institutionelle Historie. Et ufuldendt manuskript. Institution

Pedersen, Ove K.

Document Version

Final published version

Publication date:

2008

License

CC BY-NC-ND

Citation for published version (APA):

Pedersen, O. K. (2008). *Diskurs og Institution: Arbejdets Institutionelle Historie. Et ufuldendt manuskript. Institution.* (pp. 28). Department of Business and Politics. Copenhagen Business School. Working Paper / Department of Business and Politics No. 56

[Link to publication in CBS Research Portal](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us (research.lib@cbs.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 31. Jan. 2023

**Copenhagen
Business School**

HANDELSHØJSKOLEN

International Center
For Business and Politics
Steen Blichers Vej 22
DK-2000 Frederiksberg
Tel. +45 3815 3585
Fax. +45 3815 3555
e-mail cbp@cbs.dk

**Diskurs og Institution
Arbejdets Institutionelle Historie
Et ufuldendt manuskript
Ove K. Pedersen**

**Diskurs og Institution
Arbejdets Institutionelle Historie
Et ufuldendt manuskript
© Ove K. Pedersen**

Må kun citeres efter aftale med forfatter

Working paper no 56, 2008
Editor: Lita Lundquist

International Center for Business and Politics
Copenhagen Business School
Steen Blichers Vej 22
DK-2000 Frederiksberg
Phone: +45 3815 3585
E-mail: cbp@cbp.cbs
www.cbs.dk/cbp

ISBN
87-91690-58-7

Dette udgør kapitel 2 i manuskript om Arbejdets Institutionelle Historie. Kommentarer bedes rettet til Ove K. Pedersen, International Center for Business and Politics, CBS. Mailadresse op.cbp@cbs.dk. Postadresse Steen Blichers Vej 22, 2000 Frederiksberg. Telefon (45)3815 3582

Institution
Kapitel 2
Afsnit 1

1. Præsentation.

Diskursanalysen har afdækket den juridiske diskurs; dens form, forestillinger og idealer. Analysen har også vist, at den juridiske diskurs udgør en kontekst for rationel handling og dermed et sæt af betingelser for, hvordan diskursen kan sættes i tale og i værk. Som sådan udgør diskursen både en ontologi og en epistemologi.

Endnu engang skal vi følge et drama. Mennesker har konkurreret på arbejdsmarkedet og kæmpet i politiske institutioner. De har aktualiseret den liberale statsform ved at sætte de juridiske roller i værk. De har også ændret på idealerne og konstrueret en række institutioner. Dette kapitel viser, hvordan levende mennesker har institutionaliseret diskursen, men også ændret dens idealer.

Desværre må jeg skuffe de som ønsker en mere traditionel (eller mainstream orienteret) analyse. Især må jeg skuffe de, der er tilhængere af dramaets (mikro)økonomiske analyse. Dette er ikke en analyse af fiktive aktørers handlinger under aksiomatisk givne betingelser. Kapitlet drejer sig om hvordan institutioner dannes. Jeg skal vise hvordan den juridiske diskurs institutionaliseres ved at diskursen får karakter af stabiliserede forventninger, der gør det muligt for individer og organisationer som noget normalt, at træffe beslutninger, der kan forstås som målrettede og konsekvensfyldte. Som begreb er statsformen en virtuel størrelse, en "ren kapacitet der kan bruges"¹. På samme måde er den individuelle arbejdsevne en mulighed der kan udnyttes, og den obligationsretlige handleevne en foreskrivende norm, der påbyder hvordan det bør ske. Af samme grund er det ikke givet at statsformen bliver sat i værk. Det er heller ikke givet at arbejdsevnen gør det. Ligesom statsformen må komme til syne gennem faktiske handlinger for at den juridiske diskurs kan siges at have effekt, må arbejdsevnen udbydes for at handleevne kan fortolkes som et retsfaktum, der bør have retlige følger. I dette kapitel skal det vises hvordan den juridiske diskurs aktualiseres og hvordan det medfører at den institutionaliseres. Det er meningen at gennemføre en institutionsanalyse, og at foretage et "skift" fra diskurs- til institutionsanalyse. Skiftet forudsætter at det præciseres hvad der menes med aktualisering og institutionalisering.

---

¹. Se Ricoeur, Paul, 1984, *Time and Narrative*, vol. I, Chicago, The University of Chicago Press, pp. 56-7.

I det følgende skal jeg skrive historien om den kollektive overenskomst. Det skal vises hvordan den individuelle arbejdsevne efter århundredskiftet blev til grundlag for institutionelle relationer mellem arbejdsmarkedets organisationer om indgåelse af kollektive overenskomster. Derudover skal det vises, hvordan idealerne om stat og individ forandres ved at der etableres institutionelle relationer mellem de kollektive organisationer. Ved at skifte fra diskurs- til institutionsanalyse opstår tre teoretiske spørgsmål: Hvordan aktualiseres diskursen? Hvordan institutionaliseres diskursen ved at blive aktualiseret? Og hvordan sker der forandringer i diskursen når den institutionaliseres? Set i sammenhæng udgør de tre spørgsmål en metodologisk cirkel ². Diskursen skal aktualiseres for at vi kan studere dens institutionalisering; og diskursen skal institutionaliseres for at vi kan se hvordan den ændres.

Metaforen om den metodologiske cirkel bruges til at vise; (1) hvorfor en diskursanalyse må gå forud for en analyse af diskursens institutionalisering; og (2) hvordan institutionsanalysen kan anvendes til at beskrive hvordan diskursen aktualiseres samtidig med at den forandres. Kapitel 3 indeholder derfor en af bogens vigtigste metodiske udfordringer. Udfordringen går ud på at kombinere analysen af den juridiske arbejdsevne med en analyse af arbejdsmarkedets institutionalisering. Grundlaget er dette: at selvom vi har afdækket en symbolsk orden, har vi ikke beskrevet hvorfor den er blevet udviklet; og hvad der skal til for at vi kan forstå at den er blevet institutionaliseret. Vi ved en god del om dens form (forestillinger og idealer); vi ved også en god del om hvordan historien om den er blevet skrevet; men vi ved ikke hvilke aktører, der har gjort hvad, med den konsekvens at diskursen er blevet institutionaliseret.

Institutionsanalysen studerer menneskelige handlinger; men gør det fra et bestemt ståsted. Institutionsanalysen studerer hvad nogle få (og af diskursen selv) udpegede mennesker gjorde; ikke hvad alle mennesker gør. Institutionsanalysen studerer de menneskelige handlinger; men kun de handlinger, som det fra den juridiske diskurs er muligt at genkende som meningsfyldte. Institutionsanalysen studerer konsekvenser af menneskelige handlinger,

---

². Spørgsmålet om den metodiske cirkel, eller metodens tautologiske karakter er velbeskrevet inden for den hermeneutisk orienterede litteratur; se f.eks. hos Ricoeur, Paul, 1984, *Time and Narrative*, vol. I, Chicago, The University of Chicago Press, p. 72, 76, 84, 86; Gadamar, Hans-Georg, 1998, *New York*, Continuum, Second Revised Edition, pp. 191f., 265f., 291f.; I min sammenhæng er det ikke den hermeneutiske cirkel i egenskab af grundforsætning for for-forståelse (eller for fortolkning) der er vigtig, men cirklen i egenskab af metodisk udfordring ved skiftet fra diskurs- til institutionsanalyse. Det fremhæves selvom den metodiske udfordring ikke på nogen måde er blot og bar metodisk, men i den hermeneutiske litteratur er en uomgængelig betingelse for for-forståelse som sådan; se Kögler, Hans Herbert, 1999, *The Power of Dialogue. Critical Hermeneutics after Gadamar and Foucault*, Cambridge, The MIT Press, p. 26f., 105ff., 119, 210.

men kun de konsekvenser som den juridiske diskurs gør det muligt for os at indse. Institutionsanalysen er derfor ikke nogen altomfattende og udtømmende beskrivelse af menneskelig handling, men en beskrivelse af hvordan nogle bestemte aktører handler på en meningsfyldt måde med den konsekvens at diskursen institutionaliseres.

Med dette udgangspunkt skifter jeg fra diskursanalyse til analyse af diskursens institutionalisering. I det følgende skal jeg skrive historien om den kollektive overenskomst; om hvorfor den individuelle arbejdsevne blev til grundlag for et spil mellem organisationer om indgåelse af kollektive overenskomster. Det er meningen at gennemføre en institutionsanalyse med det formål at beskrive hvordan aktører konstruerer sådanne relationer mellem sig, at organisationer kan spille de roller normalsubjektiviteten stiller til rådighed. Jeg skal vise hvordan den juridiske diskurs aktualiseres; hvordan den institutionaliseres; og hvordan idealerne om stat og individ forandres - uden at idealerne om den individuelle arbejdsevne (eller normalsubjektivitet) af den grund opgives.

Der bliver tale om et genealogisk arbejde. Det er opgaven at demonstrere, at der finder magtudøvelse sted når levende mennesker og kollektiver agerer og skaber begivenheder som af dem selv - og af andre - kan forstås som udført af motiverede aktører. At handle rationelt indebærer at udøve magt³. Det er genealogiens opgave at beskrive den magtudøvelse, der udøves ved enhver meningsfuld (rationel) handling. Skiftet fra den arkæologiske diskursanalyse til den genealogiske institutionsanalyse indebærer derfor et skift i spørgsmålet om hvordan magt studeres. Hvor arkæologien afdækkede, hvad der kan forstås ved magt, rationalitet og tid, og dermed også ved handling; har genealogien til opgave at beskrive, hvordan magt institutionaliseres samtidig med at den forandres. På den måde giver arkæologien vigtige bidrag til en definition af institutionalisering (og institution).

Først kan det slås fast hvad en institution ifølge den juridiske diskurs ikke er. Den er ikke identisk med fysiske udfoldelser; ej heller med tilfældige eller uforudseelige begivenheder. Den er heller ikke identisk med en diskurs. Den juridiske diskurs giver mening til adfærd; udpeger individer med roller; sætter kontekst for rationel handling; og gør at menneskelige udfoldelser kan fortolkes til at være meningsfyldte. Men diskursen indebærer ikke at al

---

³. Se Kögler, Hans Herbert, 1999, *The Power of Dialogue. Critical Hermeneutics after Gadamar and Foucault*, Cambridge, The MIT Press, p. 173 om den genealogiske beskrivelse og p. 233 om denne i forhold til beskrivelse af magt og magtudøvelse.

menneskelig adfærd kan genkendes som rationel; endsige at alle de mennesker, der er udstyret med den juridiske rolle også agerer som om de er rationelle; endelig indebærer den ikke en forventning til at alle agerer rationelt. Diskurser må aktualiseres og der må være en udbredt forventning til at den bliver aktualiseret; kun herved kan diskurser siges at være institutionaliserede.

Ved institutionalisering kan derfor forstås; (1) at den enkelte ikke bare besidder arbejdsevne ideelt set, men tillige forventes at udnytte den; og (2) at individer ikke alene er pålagt at agere viljes- og formålsbestemt, men at det også forventes at de gør det. Institutionalisering indebærer at rollen som normalsubjekt aktualiseres, men tillige at forventningen om at det sker stabiliseres. Institutioner opstår, når der har fundet en stabilisering af forventninger sted. Institutioner er de forventninger individer stabilt er fælles om.

1.2. Arbejdsmarkedets genealogi.

Det tog generationer at skabe et arbejdsmarked. I dag er arbejdsmarkedet noget selvfølgeligt; så selvfølgeligt, at ingen ulejliger sig med at spørge, hvad der menes med arbejde og med arbejdsmarked. Det er institutionsanalysens opgave at beskrive det selvfølgelige. I det følgende skal jeg vise hvordan mennesker har kæmpet i bestræbelsen på at konstruere den institution vi kalder arbejdsmarkedet. Jeg skal også demonstrere hvordan arbejdsmarkedet blev skabt ved udøvelse af suverænitæt. Jeg skal skrive arbejdsmarkedets genealogi. I centrum for analysen står tilblivelsen af arbejdsmarkedets organisationer som kollektive aktører. Hverken den besiddelsesløse eller den gifte kvinde opnåede normalsubjektivitetens glæder (eller forbandelse!) uden kamp. Det samme kan siges om arbejdsmarkedets organisationer. I kampen for at få status af aktør kunne ingen forudsætte at idealet om det normale subjekt også omfattede dem. Historisk set var den besiddelsesløse uden status; det samme var de kollektive organisationer. Jeg skal beskrive hvordan den kollektive organisation fik status af normalsubjekt, og hvordan det indebar institutionalisering af den juridiske diskurs gennem dannelse af et (kollektivt) arbejdsmarked. Hverken begrebet om den kollektive organisation eller arbejdsmarked skal på forhånd defineres. Det er op til institutionsanalysen at give begreberne indhold.

Overgangen fra diskurs- til institutionsanalyse indebærer et skift i forståelse af

enkeltmenneskets status. I diskursanalysen så vi hvordan mennesket blev gjort til hin enkelte (individet) som noget abstrakt og alment. I institutionsanalysen skal vi se hvordan mennesker kæmper for at gøre sig til aktør. Af samme grund er aktør og individ (begrebsligt set) ikke det samme. I institutionsanalysen må vi operere med hele to definitioner på menneske: først som abstrakt og alment individ (et ideal); og dernæst som handlende aktør (mennesker der har handlet). I grunden er aktørbegrebet derfor ganske krævende. To forudsætninger må være til stede for at det kan anvendes. For det første må nogen have gjort noget. Uden aktivitet ingen agens. For det andet må vi være i besiddelse af de tilstrækkelige forudsætninger for at vi - blandt de talløse menneskelige aktiviteter og uendelige rækker af handlende individer - kan pege på de få, hvis adfærd efterfølgende kan siges at være relevant. Vi må være i besiddelse af en for-forståelse, der er tilstrækkelig til at vi kan identificere de relevante mennesker (og dermed se dem som aktører); og de relevante begivenheder (og dermed gøre dem til handlinger). Problemet er blot dette: at de begivenheder mennesker skaber og som gør dem til aktør, må være indgået i udviklingen af den meningsfylde (symbolske orden), vi efterfølgende må have til for-forståelse. Eller sagt anderledes: det er kun med den juridiske diskurs til forudsætning, at vi kan genkende hvem der har foretaget handlinger, der efterfølgende kan siges at have gjort dem til aktør i forbindelse med diskursens institutionalisering. For-forståelsen leder os derfor rundt i tautologiens cirkel. Institutionsanalysen retter ensidigt sin opmærksomheden mod de der skaber forandringer; den opfanger kun aktivitet. Ligeså retter den ensidigt sin opmærksomhed mod begivenheder der på forhånd er forståelige; den opfanger kun rationelle handlinger. Den gør os blind for både passivitet og meningsløse begivenheder.

En aktør er derfor et menneske (en person eller et kollektiv), der på et eller andet tidspunkt har gjort noget, vi i dag kan pege på har haft betydning for udviklingen af betingelserne for at identificere vedkommende som aktør. Uden betydning ingen spor; uden spor ingen handling, og uden handling ingen aktør. Mening blev skabt af mennesker, der handlede, og gennem de handlinger de foretog, skabte betingelserne for, at vi kunne identificere dem som aktører. Vi må derfor ikke glemme, at vi kun kan identificere de, som har bidraget til at frembringe betingelserne for at vi kan udpege dem til at være aktører. Institutionsanalysen er ikke alene blind for passivitet og meningsløs aktivitet; den gør os også enøjede overfor visse former for meningsfuld aktivitet. Den bortselektorer de tusinder af handlinger og talløse aktører, der ikke har bidraget til udviklingen af den juridiske diskurs, men gennem deres aktivitet og deres rationelle handlinger har bidraget til frembringelse af andre diskurser.

På den måde er det muligt at argumentere for, hvorfor diskursanalysen må gå forud for en analyse af institutionalisering. Først: vi må vide hvilke begivenheder der er relevante, for at kunne se, hvordan de fører til institutionalisering. Dernæst: relevante er kun de begivenheder, der efterfølgende kan tilskrives at være sat i værk af meningsfuldt agerende aktører i forbindelse med frembringelse (eller forandring) af den juridiske diskurs. Principielt er det derfor umuligt at studere institutioner, uden at forudsætte at institutionaliseringen er resultat af rationelt agerende aktørers handlinger. Eller sagt anderledes: vi må på forhånd forudsætte, at kun personer der har handlet rationelt i forbindelse med frembringelse af den juridiske diskurs, er relevante at inddrage i en beskrivelse af, hvordan den juridiske diskurs blev til stabile forventninger mellem en flerhed af mennesker.

Det specifikke ved institutionsanalysen er derfor dette: at den på den ene side må forudsætte diskursanalysen for overhovedet at kunne studere fænomener som en flerhed af mennesker (herunder analytikeren) har kendskab til; og på den anden side må tage udgangspunkt i, at de personer der kan identificeres, er de, der kan ses at have handlet inden for rammerne af den juridiske diskurs. Aktørbegrebets tautologiske status tilskriver os at måtte indrømme dette: at det er umuligt at tale om aktør uden at forudsætte en fællesmening; og at tale om en fællesmening uden at forudsætte at nogen har ageret.

Til studiet af den juridiske diskurs' institutionalisering har jeg bevidst valgt den kollektive arbejdsret. For det første er den kollektive arbejdsret et snævert afgrænset retsfelt, hvis historie er ganske velbeskrevet. For det andet foregik kampen om den kollektive organisationsret mellem få og let udpegelige (organiserede) deltagere. For det tredje er idealerne om stat og individ allerede formuleret og omsat til lov og retsdogmatik, inden kampen for organisationernes ret til at forhandle og sanktionere overenskomst historisk set går igang. Den kollektive arbejdsret giver derfor en unik mulighed for at se hvordan idealerne aktualiseres, samtidig med at de forandres; og for at se hvordan organisationer bliver normalsubjekter, samtidig med at det bliver muligt for dem, at blive aktører-i-kontekst⁴.

---

⁴. Pedersen, Ove K., 1989, Fra individ til aktør i struktur. Tilblivelse af en juridisk rolle, i Statsvetenskaplig Tidskrift, no. 3, pp. 173-92.

Traditionelt har den politiske videnskab anlagt et aktør- eller et strukturperspektiv på analysen af politisk handling. Sammen med andre samfundsvidenskabelige discipliner har den postuleret, at individet altid-og-allerede eksisterer, og som sådan altid-og-allerede er “født ind i” en kontekst, der består af en stat med autoritet og af individer med rettigheder ⁵. Det er blevet forudsat, (1) at individet udgør samfundets “mindste element”, og derfor kan forudsættes givet eksogent til den opgave, der består i at studere tilblivelse af dem som enkeltstående sociale væsener; og (2) at den samfundsmæssige kontekst består af de forventninger, der fra anden- eller tredjeperson (herunder staten) rettes mod individet, hvorfor de institutioner hvori individet indgår, også kan forudsættes a priori til den opgave der består i at studere, hvordan aktører bliver udstyret med en kontekst.

Her er det ikke opgaven at diskutere det hensigtsmæssige i at forudsætte aktør og struktur a priori til studiet heraf. Det er derimod opgaven at vise, hvorledes relationen mellem aktør og kontekst kan forstås som et historisk fænomen, hvis konstruktion det er muligt at komme til indsigt i. Pointen er at vende det metodiske spørgsmål om hvordan at skabe en model for aktør og struktur, til en teoretisk problemstilling om konstruktionen af aktører-i-kontekst. Begrebet om aktør og kontekst skal stå åbent. I stedet for at forudsætte at vi ved hvad et arbejdsmarked er, eller hvordan nogen bliver til aktør på et marked; så består institutionsanalysen i at beskrive, hvordan kollektiver kontekstualiseres i det øjeblik de får status af organisation-på-et-arbejdsmarked ⁶. Med institutionsanalysen vil vi se, at når mennesker med den juridiske diskurs som udgangspunkt udpeges til aktører, udpeges de samtidig med kontekst. Hvis staten udpeges til aktør, sættes den i en kontekst bestående af individer. Hvis individer gøres til aktør, sættes det i en kontekst af stat og individer.

På den baggrund bliver det muligt at spørge: (1) hvordan konstruktionen af aktør og kontekst er knyttet til institutionalisering af en bestemt diskurs; og (2) hvorfor fænomenet aktør-i-kontekst ikke er konstant eller entydigt, men historisk konstitueret og specifikt. Forskellen mellem aktør og kontekst (eller det forhold at det overhovedet er muligt at adskille en aktør fra dens kontekst) kan ikke forudsættes. Vi må studere dens tilblivelse. Organisationer bliver

---

⁵. Se f.eks. Lundquist, L., 1984, “Aktörer och strukturer”, i Statsvetenskaplig Tidsskrift, no. 1 , *** mangler sidehenvisninger. (se også Colin Hays og andre; Johns og min artikel)

⁶. Om kontekstualisering som led i en institutionsanalyse, se Miller, Peter, 1997, “The Multiplying Machine”, Accounting, Organizations and Society, vol. 22, no. 3/4, pp. 358f.

normalsubjekter ved at idealerne om stat og individ ændres. Det er institutionsanalysens opgave at vise hvorfor det sker, og hvordan organisationer får myndighed til at forhandle og sanktionere overenskomster og dermed får status af “organisation-på-et-arbejdsmarked”⁷.

Formålet med institutionsanalysen er derfor dette:

- at beskrive hvordan forskellen mellem organisation og arbejdsmarked bliver forbundne størrelser, når levende mennesker institutionaliserer den juridiske diskurs.

1.3. ... og der blev institutioner.

Institutioner skabes af mennesker. De er ikke naturlige eller ahistoriske. De konstrueres. Hvorvidt vi er i stand til at se at noget er blevet konstrueret, afhænger af to ting: (1) at vi kan se at noget er blevet forandret; og (2) at vi ved, hvad der skal til for at vi kan få øje på en forandring. At noget konstrueres, indebærer at noget kan ses at være blevet forandret; og at noget kan ses at være forandret, indebærer at mennesker har handlet, og har gjort det på en sådan måde, at det efterfølgende kan betragtes som en forandring. Sig ikke det er let!

Institutioner er notorisk vanskelige at studere. De er ikke som skyskrabere støbt ind i landskabet og umiddelbart observerbare med det blotte øje. De er heller ikke som diskurser nedfældet i tekst og udtrykt i tale og som sådan til at kommunikere med. De er hverken til at se eller læse, og findes heller ikke i den menneskelige hjerne som en forudgiven kapacitet. De får først eksistens når mennesker handler; og de bliver først mulige at kommunikere om, når det kan påvises at en flerhed af personer er enig om, at de stabilt deler de samme forventninger. Det er således principielt umuligt at gøre en institution til genstand for analyse, uden at der på forhånd eksisterer et vist kendskab til dens eksistens. Som analytiker kan jeg

---

⁷. Den måde jeg her anvender begreberne aktør og kontekst på, kan give anledning til en mindre misforståelse. Det er ikke min mening at ville påstå at arbejdsmarkedet bliver til kontekst for aktøren. Tværtimod vil jeg - som det senere skal fremgå - skelne mellem den “kontekst” som både aktørerne og arbejdsmarkedet udstyres med; nemlig idealerne om stat og individer, og arbejdsmarkedet som “omgivelse” for individer, der handler med deres arbejdsevne. Sondringen kan virke overflødig, eller pedantisk, men har til formål at fastholde det forhold, at både aktør og arbejdsmarked er delasppekter af den samme institution (organisation-på-arbejdsmarked), og at ingen af de to dele kan forstås løsrevet fra hinanden; intet marked er uden aktører, og ingen aktører er uden marked. Ved at fremhæve begge som delasppekter af den samme institution får jeg samtidig understreget, at både aktør og marked indgår i - og kan alene begribes som sådanne - statsformen som fællesmening. Hverken aktør eller marked er ahistoriske fænomener, men er resultat af hvordan idealerne om stat og individ institutionaliseres.

vælge at holde denne for-viden skjult; eller acceptere den som en uomgængelig betingelse uden synderlige konsekvenser. I begge tilfælde forudsættes det, at analytikeren ikke bare har tilstrækkelig for-viden om institutionens eksistens, men også er bevidst om, at han sammen med andre er i besiddelse heraf. Mens det første må forudsættes, kan det sidste ikke tages for givet. Og især ikke ved studiet af institutioner. Institutioner eksisterer i egenskab af stabiliserede forventninger, og "skjuler sig" af samme grund som det helt selvfølgelige; dvs. det som naturligvis er sådan, og ikke kan være anderledes, og som derfor godt kan eksistere, uden at en bevidsthed herom er til stede. Ifølge deres definition er institutioner udstyret med den kedelige egenskab, at de er fuldt funktionsdygtige selvom ingen har andet end en for-viden om deres eksistens.

Institutionsanalysen starter derfor med et handicap: at dens genstand kendes af "alle og enhver", uden at nogen af den grund ved mere end det. Institutioner skal ikke opdages; det er de allerede. De skal afdækkes for at det bliver forståeligt, hvordan de er blevet så selvfølgelig, at kun de færreste ved, hvilken form de har, hvordan de er blevet dannet og hvad det betyder for fordelingen af autoritet, at de eksisterer. Institutionsanalysen kan ikke lade sin for-viden uantastet; men må tage udgangspunkt i det forhold, at selve for-forståelsen er et symptom på eksistensen af et fænomen, som skal analyseres. Institutionsanalysen må afdække det selvfølgelige; heri ligger dens udfordring, men også dens eksistensberettigelse.

Opgaven rejser allehånde vanskelige spørgsmål. Især om analysens genstand. Fordi institutioner ikke er tilgængelige for vore sanser, må vi i stedet finde symptomer, der på en eller anden måde indikerer deres eksistens. I diskursanalysen blev det vist, at genstanden for historien om normalsubjektiviteten var regelændringen. På den måde viste diskursanalysen, at den juridiske diskurs omfatter en forestilling om genstand. Regelændringen, dvs. ændringen mellem et retsfaktum defineret på én måde (r_0), og det samme retsfaktum defineret på en anden måde (r_1), udgjorde den genstand, der indgik i diskursens forestilling om en forandring. I institutionsanalysen er genstanden også regelændringen, men synsvinklen er en anden. I diskursanalysen måtte vi forudsætte at ændringen havde fundet sted og at opgaven bestod i at registrere dens tilstedeværelse. Diskursanalysen viste at diskursen selv pegede på "regelændringen" som den genstand, hvorfra vi kunne skrive arbejdslevnens historie. I institutionsanalysen skifter vi synsvinkel, og ser på, hvordan levende mennesker i nuet (mens de levede og da de handlede) skabte noget, der efterfølgende kan identificeres til at være arbejdslevnens institutionalisering. Vi flytter os fra bakspejlet til frontruden; fra at se på

fortiden fra nutidens ståsted, til at se på fremtiden ud fra det sæt af idealer og forestillinger der eksisterede, da mennesker handlede. Vi rykker fra at kunne forstå handlinger til at kunne studere forandring; fra et bagudrettet til et fremadrettet studie ⁸.

Institutionsanalysen er derfor bundet til at håndtere et ganske indviklet spørgsmål. Spørgsmålet udgør institutionsanalysens alter ego: hvad skal der til for at vi kan studere hvordan mennesker handler på en måde så det giver mening, og herved skaber noget, vi efterfølgende kan sige har indebåret, at der er skabt fælles forventninger (en institution)? Spørgsmålet er først og fremmest indviklet fordi det på samme tid indeholder to aktive verber (at *vi* studerer og at *mennesker* handler). Institutionsanalysen må tage højde for begge. På den ene side må det gøres klart, hvordan “vi” (analytikeren, læseren, men også “alle andre”) kan identificere en forandring. På den anden side må vi finde ud af, hvordan mennesker gennem forandringer skaber noget som “de” (ligesom “vi”) kan fortolke til at være fælles forventninger.

Diskursanalysen har givet de tilstrækkelige betingelser til at identificere en forandring. Forandring er når nogen handler og herigennem konstruerer noget, der kan fortolkes til at være en ændring i forhold til eksisterende idealer og forestillinger. Paul Ricoeur har karakteriseret “forandring (innovation) som en form for adfærd styret af regler”⁹. For at kunne indse at en forandring har fundet sted, må vi kunne fortolke en handling til at have konstrueret en forskydning eller en ”afvigelse” (“a deviation” - som Ricoeur kalder det ¹⁰). Med diskursanalysen ved vi hvad der kan ændres; det kan idealer og forestillinger. Vi ved også hvem der kan foretage en ændring; det kan individer og stat. Vi ved endelig hvordan de

---

⁸. Forskellen mellem den rekonstruerende diskursanalyse og den konstruerende institutionsanalyse viser sig i valg af genstand. Diskursanalysen ser på hvad der skal til for at begivenheder kan begribes som rationelle. Som sådan registrerer den hvilke handlinger der er meningsfyldte; og tilkender dem betydning alene af den grund. Institutionsanalysen ser på hvordan handlinger fører til konstruktion af forventninger; og tilkender dem betydning, hvis de indebærer en forandring (fører til at noget “bliver til”). Det er dog nok engang nødvendigt at holde tungen lige i munden (se også note 7). Endnu en pedantisk (!) sondring er nødvendig. Sondringen går mellem institutionsanalysens genstand og hvilken genstand den efterfølgende organisationsanalyse har. Hvor institutionsanalysen udpeger (eller opdager) de mennesker der har handlet, og herved kan fastslå at de var aktører; vil organisationsanalysen på grundlag af denne udpegning, studere hvordan levende mennesker (i deres egenskab af aktører) valgte mellem de handlemuligheder de var udstyret med i nuet hvor de handlede og gjorde sig til aktører. Genstanden er forskellig i de tre analyser. I diskursanalysen er genstanden mening, i institutionsanalysen forandring og i organisationsanalysen aktørernes valg.

⁹. Ricoeur, Paul, 1984, *Time and Narrative*, vol. 1, Chicago, The University of Chicago Press, p.69.

¹⁰. *Ibid.*, pp. 69 - 70.

skal gøre det; det skal ske ved at skabe ændringer i idealer og forestillinger. Hvis ikke “de” gør det, og hvis ikke de gør det med de konsekvenser, forbliver “vi” blinde. “Vi” kan ikke tolke deres handlinger til at indebære en forandring; vi har intet fænomen der kan være symptom på en forandring. Enhver forandring har derfor to sider. Den ene har med eksistensen af idealer og forestillinger (dvs. tradition) at gøre. Det kalder jeg aktualisering. Den anden har med konstruktionen af forskydninger at gøre. Det kalder jeg institutionalisering. Traditionen kender vi. Det er statsformen, og alt hvad der hermed følger af idealer om stat og individ, og forestillinger om magt, rationalitet og tid. Forskydningerne kender vi ikke, men kan komme til det via institutionsanalysen. Diskursanalysen har bevæbnet os med forudsætningerne herfor - herunder muligheden for at forstå hvad der er eksisterende idealer og forestillinger (tradition) og hvad der kan udgøre en afvigelse herfra (institutionalisering) ¹¹.

Diskursanalysen gjorde det samtidig klart, at det først er muligt at genkende en aktør, når vedkommende kan kobles til handlinger, der har ført til ændringer i aktørens kontekst. På den måde blev aktør-sat-i-kontekst. Handlinger måtte sætte sig spor, have effekt; og i den juridiske diskurs kunne effekten alene konstateres ét sted; ikke på individet selv, men på de relationer som det er fælles om at dele med andre. Ingen blev til aktør fordi de udfoldede fysiske armbevægelser eller gjorde vanvittige grimasser. Heller ingen blev til aktør fordi de ændrede på sig selv gennem at købe nyt tøj, gøre sig mere dannet, opbygge en større formue, men fordi anstrengelserne satte sådanne spor på deres kontekst, at det med den juridiske diskurs blev muligt at forstå, at deres handlinger havde ændret på andre menneskers betingelser for at handle. Mennesker kan derfor først udråbes til aktør, når de har ændret på dets kontekst, og dermed har ændret på betingelserne for hvordan andre mennesker kan handle.

---

¹¹. I princippet er der ingen grænser for hvad der kan skabes af afvigelser. Antallet af alternative muligheder er stort. Der er dog grænser for hvad vi kan fortolke til at være en afvigelse. En forandring er en afvigelse fra traditionen. På den måde har diskursen udstyret os med muligheden for at skelne mellem hvad Kant kalder “simpel forståelse”, og som han forstår som en ren intellektuel handling, og “fantasi” (eller imagination) som han karakteriserer som den figurative handling. Begge indgår i forståelse af forandring som en kombination (syntese) af forståelse og intuition; se Walsh, W.H., 1975, Kant’s Criticism of Metaphysics, Edinburgh, At The University Press, pp.53 - 54; og Ricoeur, Paul, 1984, Time and Narrative, vol. 1, Chicago, The Chicago University Press, pp. 68 - 69. For Kant ligesom for Ricoeur er der i princippet ingen grænser for den “produktive imagination” og derfor for hvilke afvigelser, der kan skabes. At komme til forståelse af noget som en forandring kræver derimod en “intellektuel handling” - en fortolkning.

På den måde indebærer enhver institutionalisering en udøvelse af autoritet, ligesom forandringer indebærer ændringer af en given autoritetsrelation. Genealogien studerer hvordan magt udøves og magtrelationer ændres når en bestemt symbolsk orden institutionaliseres. I den forstand forudsætter det genealogiske studie, at vi allerede ved hvad magt er, og har for-forståelse nok til at vide, hvornår magt udøves. Den juridiske diskurs pålægger os at forstå magt som en social relation, der indebærer forestillinger om, hvordan stat og individer kan stå i relation til hinanden, og hvordan udøvelse af magt indebærer at ændre på betingelserne for hvordan andre mennesker kan handle. I første instans er magt selve det forhold, at A og B har frihed til at gøre noget med hinanden. Arkæologien beskriver den dominans der allerede er til stede, når det er muligt at skelne mellem individer på den ene side og individ og stat på den anden. I anden instans er magt det forhold, at A og B udnytter deres frihed til at ændre på henholdsvis A eller B's betingelser for at handle. Genealogien beskriver den magt der udøves når individer ligesom stat aktualiserer de handlemuligheder de er udstyret med, ved at følge de handleregler de er pålagt, og gør det ved at ændre på betingelserne for, hvordan andre kan handle. Studiet af forandring bringer os derfor tilbage til de fire dimensioner som magtbegrebet viste sig at have ved rekonstruktionen af den juridiske diskurs.

For det første viser magten sig som statsformens dominans. Forandringer kan kun genkendes, hvis de indebærer ændringer i kontekst; og hvis det er sket på de betingelser diskursen gør mulige. På en eller anden måde må en dominerende meningsfylde aktualiseres, hvis vi skal kunne blive enige om, at noget er blevet forandret. Statsformen udgør en sådan meningsfylde, men dermed også en dominansstruktur som vi må forudsætte har påvirket mennesker til at tænke, agere og opfatte på en bestemt måde, hvis andre (herunder vi selv) skal kunne forstå, at hvad de tænker og gør også er meningsfyldt ¹². Dominansstrukturen er både normativ, kognitiv og regulativ ¹³. Den er normativ, fordi den udgør en forestilling, der kan lægges til grund for fortolkning af begivenheder; den er kognitiv fordi den sætter betingelserne for hvordan mennesker bør agere, for at det kan siges at de har forandret noget, og den er regulativ fordi den udgør en foreskrivende norm for hvordan individer skal agere, for at deres handlinger er legale.

---

¹². Se Kögler, Hans Herbert, 1999, *The Power of Dialogue. Critical Hermeneutics after Gadamar and Foucault*, Cambridge, The MIT Press, pp. 236 -239.

¹³. Se Scott, W. Richard, 1995, *Institutions and Organizations*, Thousand Oaks, Ca, Sage, chapter 3.

For det andet viser magten sig som statens suverænitet og individernes frihed. Forandringer indebærer eksistensen af frie individer (udstyret med individuel arbejdsevne) og en suveræn stat (der delegerer arbejdsevne og beskytter den individuelle autonomi). Foucault har argumenteret for, at magt kun udøves af frie subjekter, over frie subjekter; eller at det kun er i og med at individer er blevet frie, at det er muligt at udøve magt ¹⁴. Magtudøvelse kræver at staten har suverænitet til at gøre individerne frie, og at individerne har fået frihed til at ændre på eksisterende idealer og forestillinger, herunder på idealerne for forholdet mellem individer ligesom mellem stat og individ. Uden forventningen til at individer må og kan og vil forandre eksisterende idealer og forestillinger, er det umuligt at genkende når magt udøves.

For det tredje viser magt sig som individernes gensidige autoritet. Magt udøves af individer når de ytrer vilje til at ville handle med arbejdsevne; ligesom når de undlader at gøre det. Den viser sig når de tildeles søgsmålsret overfor staten og staten beskytter deres autonomi til selv at bestemme hvorvidt og hvornår de vil handle.

For det fjerde viser magt sig når individerne søger at opnå et samtykke fra en modpart, og dermed tilstræber at opnå indflydelse på dennes handlinger, motiver og behov. Uden forventningen til at individer må agere, kan agere og vil agere (ved at købe og sælge arbejdsevne), er det umuligt at se hvornår magt udøves. Det er ved at overbevise B om at vise samtykke, at A kan tilfredsstille egne præferencer; og dermed udøve magt over B; ligesom B ved at tilfredsstille A's præferencer, kan tilfredsstille sine egne, og derved udøve magt over A (se Kapt. 2, afsnit 1).

På samme måde med forandringer. Den juridiske diskurs indeholder forudsætninger for at afgøre hvorfra forandringer kan opstå; eller hvor vi skal lede efter årsagen til forandring. Det skal vi i magtens udøvelse. I den moderne periode ligger årsagen til forandring to steder. Staten kan intervenere og individerne kan binde sig; forandring indtræder når staten ændrer lovgrundlaget, og når individer iværksætter ved at købe og sælge med det formål at tilfredsstille egne behov. I nutidens bakspejl er begivenheder forståelige, men kun som magtudøvelse og kun på to måder: Det kan være ved, at de ændrer på den statslige

---

¹⁴. Foucault, Michel, 1983, "The Subject and Power", in Hubert Dreyfus and Paul Rabinow, Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics, second edition, Chicago, Chicago University Press, pp. 208 - 226.

lovgivning; ved at udvide eller indskrænke grænserne for kontraktsfriheden; for hvilke varer der lovligt må omsættes; hvordan prisdannelsen kan foregå; eller for hvor langt retsbeskyttelsen skal strække sig (se Kapt. 2, afsnit 1); eller det kan være ved, at de ændrer på deres egen retlige status, fra at være sælger til at være afhænder af arbejdsevne (dvs. fra at søge arbejde til at have arbejde). Ingen handling kan siges at have indebåret en forandring, hvis der ikke kan konstateres ændringer i eksisterende idealer og forestillinger, eller i en given retlig status, og dermed i en given fordeling af autoritet og magt. Forandringer er bundne til at indebærer ændringer i magt; fordi ingen handling kan forstås som en ændring, uden at mennesker kan ses at have handlet gennem at ændre deres kontekst, der som sagt altid-og-allerede udgør en dominansstruktur og indebærer en fordeling af autoritet.

Når den politiske videnskab derfor traditionelt har postuleret, at individet altid-og-allerede eksisterer, og som sådan altid-og-allerede er "født ind i" en kontekst, der består af en stat med autoritet og individer med rettigheder, har den samtidig postuleret, at magt kan forudsættes eksogent givet til den opgave der består i at studere tilblivelse af en bestemt statsform, og dermed en bestemt fordeling af magt mellem stat og individer. Magten tages for givet; både som socialt og historisk fænomen, og den politologiske analyse består i at studere, hvordan magten udnyttes som en altid-og-allerede given beføjelse tillagt staten og individerne. På den måde forudsætter den politiske videnskab at aktørens kontekst altid-og-allerede er struktureret; dvs. indebærer en givet fordeling af autoritet og kompetencer, der på den ene side sætter barrierer (eller hindringer) for aktørernes handlinger, men på den anden også giver muligheder (betingelser) for at staten såvel som individerne kan handle - tage initiativ til at indgå i kontraktforhold på et arbejdsmarked, eller til at ændre på individernes betingelser for at indgå i et sådant gennem at udnytte de politiske institutioner.

Den politologiske videnskab har forudsat den borgerlige statsform som eksogent givet til studiet af handlinger. Den har postuleret at individet altid-og-allerede eksisterer, og som sådan altid-og-allerede er "født ind i" en kontekst, der består af en stat med suverænitæt og individer med rettigheder. Den har også forudsat at individet eller staten altid-og-allerede er udstyret med evne til at handle, ligesom "vi" altid-og-allerede er udstyret med forudsætningerne for at forstå hvornår nogen handler og hvad det vil sige at handle. Ligesom statsformen er blevet forudsat, er forudsætningerne for rationel handling det også, hvorved det er blevet forudsat, (1) at individet ligesom staten udgør samfundets "mindste element" og derfor kan forudsættes eksogent givet til den opgave, der består i at studere tilblivelse af dem som sociale væsener;

(2) at den samfundsmæssige kontekst består af de forventninger, der fra anden- eller tredjeperson (herunder staten) rettes mod individet, hvorfor de institutioner hvori individet indgår, også kan forudsættes a priori til den opgave der består i at studere, hvordan aktører bliver udstyret med en kontekst; og (3) at konteksten har karakter af struktur, hvorfor fordelingen af autoritet forudsættes a priori til den opgave der består i at studere, hvordan statsformen tilbliver gennem at den juridiske diskurs institutionaliseres. Den politiske videnskab antager at individ og stat er de ultimative bærere af historisk forandring og at forandringer er identisk med ændringer i aktørernes kontekst, forstået som et univers hvori magt altid-og-allerede er til stede fordelt til staten som suverænitet og til individerne som autoritet.

Det genealogiske studie skal vise, hvordan statsformen (og dominansstrukturen) institutionaliseres. Genealogien overtager hvor arkæologien slap; der hvor arkæologien har afsløret, at statsformen indebærer idealer om individ og stat, og forestillinger om magt, rationalitet og tid, men ikke nogen beskrivelse af, hvordan mennesker i nuet handlede med den konsekvens at statsformen blev institutionaliseret og de selv efterfølgende kunne udpeges til aktører.

1.4. Den institutionelle historie.

Jeg har allerede sagt, at arbejdsmarkedet konstrueres. Jeg har også argumenteret for, at vi først er i stand til at se at noget er blevet skabt, når vi kan se, at traditionen er blevet forandret. Et sidste spørgsmål står uafklaret: hvad vil det sige at noget konstrueres? Som allerede antydnet har spørgsmålet to vinkler: hvordan kan ”vi” studere, at mennesker konstruerer en institution? Institutionsanalysen må tage højde for begge, og bliver derfor mødestedet for to teorier. Den ene handler om udvikling eller historie; den anden om rationel handling eller meningsfyldt adfærd. I begge tilfælde spiller begrebet om konstruktion en vigtig rolle. Og i begge tilfælde er det nødvendigt at gøre sig klart, på hvilke præmisser begrebet anvendes.

Institutionsanalysen starter fra et andet udgangspunkt end diskursanalysen. Institutionsanalysen studerer nuet; dvs. hvorfor mennesker handlede mens de levede og skabte noget, der efterfølgende kan identificeres til at være arbejdsevnsens institutionalisering. Diskursanalysen studerede historien; dvs. hvordan ændringer, set fra t_1 (tid ét = den tilblevne

juridiske diskurs) blev sat i et forløb med diskursens tilblivelse som endested. Mellem diskursanalysen og analysen af dens institutionalisering sker der et skift i forståelsen af tid og historie. Diskursanalysen rekonstruerede fortiden; skabte en forståelse af et "før" (t_0) ud fra en viden om et "nu" (t_1). Tid var noget jeg kunne rekonstruere til, at historikere og retsdogmatikere havde konstrueret med regelændringen som den genstand, hvorover et kronologisk forløb kunne etableres og historien om normalsubjektiviteten fortælles. I institutionsanalysen er det anderledes. Her er udgangspunktet også t_1 (= den tilblivne juridiske diskurs), men blikket rettes nu mod fremtiden (t_n). Tid (t_n) er noget analytikeren ("jeg") konstruerer ud fra de begivenheder, der kan fortolkes til at have betydning for arbejdsmarkedets dannelse, dvs. ud fra de faktisk stedfundne begivenheder, der efterfølgende kan siges at have gjort mennesker til aktører, fordi de har ændret på deres kontekst.

Det er institutionsanalysens opgave at beskrive det forløb (t_n), hvorved normalsubjektiviteten institutionaliseres og et arbejdsmarked etableres. Som antydnet er beskrivelsen ikke uden præmisser. Den tager ikke udgangspunkt i et vilkårligt udvalg af begivenheder; den skriver ikke historien om tilfældige personers gøren og laden; den forudsætter ikke at der skete en udvikling. Den hviler tværtimod på de præmisser, at valget af begivenheder, og af aktører, ligesom udpegning af hvad der kan være en forandring, og beskrivelsen af et forløb, aldrig kan være tilfældigt, men forudsætter en vis for-forståelse og en konstruktiv (analytisk) indsats. Jeg har argumenteret for, at det kun er muligt at identificere rationelle handlinger, hvis "vi" (analytikeren og andre) er udstyret med en fællesmening. På samme måde med en forandring. Jeg skal nu argumentere for, at det kun er muligt at identificere en institutionalisering (en institutionel historie), hvis "vi" er i stand til at konstruere et forløb, hvori mennesker kan ses at have handlet, med det resultat, at de skabte institutioner. Begivenheder bliver først til handlinger, hvis det er muligt at konstatere at de har ført til en forandring. På samme måde bliver forandringer først til et forløb, hvis det er muligt at konstruere (eller postulere) en sammenhæng mellem det at mennesker handlede, og at det havde konsekvenser på betingelserne for, hvordan andre mennesker kan handle.

Konstruktionsbegrebet har derfor to sider. Den første drejer sig om hvilke præmisser vi må lægge til grund for at beskrive hvordan mennesker skabte noget nyt. Her taler jeg om "den første historie" (h_1) - den forandring som er resultat af menneskers handlinger. I institutionsanalysen er spørgsmålet om hvordan mennesker konstruerede institutioner, identisk med spørgsmålet om, hvordan de - da de levede og da de handlede (altså i nuet) -

ændrede på traditionen. At identificere en forandring kræver en for-forståelse af tradition. Den anden side ved konstruktionsbegrebet drejer sig om, på hvilke præmisser vi kan beskrive et forløb, der fører til en institutionel historie. Med institutionel historie taler jeg om ”den anden historie”

(h₂)¹⁵. At identificere et forløb indebærer et konstruktivt islæt fra analytikerens side¹⁶. Mennesker kan skabe fremtiden, ved at ændre på traditionen; men hvis vi skal forstå, hvordan det, at de ændrede på traditionen, kan føre til dannelse af en institution, så kræver det en ikke bare en for-forståelse, men at vi konstruerer en sammenhæng mellem en flerhed af forandringer. Vi må finde de handlinger, der kan fortolkes til at have indebåret en forandring, og er tvunget til at konstruere en sammenhæng mellem disse, hvis vi skal beskrive hvordan institutioner dannes. Det er institutionsanalysens opgave “at finde” disse handlinger og mellem dem etablere en sådan sammenhæng, at de tilsammen kan siges at udgøre en beskrivelse af hvordan normalsubjektiviteten blev institutionaliseret. Det er samtidig en begrænsning ved institutionsanalysen, at den principielt ikke kan se en institution blive dannet mens det foregår, men må forudsætte, at der allerede er skabt en meningsfylde, der er tilstrækkelig til at det efterfølgende er muligt at identificere hvilke handlinger, der har ført til institutionens dannelse. Tid kan ikke observeres, som Kant siger¹⁷; nuet kan heller ikke måles i dets udstrækning, som Ricoeur bemærker¹⁸. Nuet er derfor ingenting¹⁹, men det tidspunkt, hvor der er blevet handlet på en sådan måde, at vi efterfølgende kan komme til at forstå, at noget er blevet forandret.

For at finde de institutionsdannende handlinger må vi altså anvende to sæt af præmisser. Det ene har med for-forståelse at gøre; det andet har med konstruktionen af sammenhænge at gøre. I det første tilfælde er institutionsanalysen helt afhængig af diskursanalysen. Diskursanalysen må levere forståelsen af tradition og forandring. I det andet tilfælde er det op til institutionsanalysen at etablere en metode for, hvordan at skabe en sammenhæng mellem forandringer. Her bliver begrebet episode vigtigt. Institutionsanalysen har til opgave at

---

¹⁵. Paul Ricoeur skelner mellem mimesis 1 og mimesis 2, på delvis sammen vis som jeg her skelner mellem historie 1 og 2; se Ricoeur, Paul, 1983, *Time and Narrative*, vol. 1, pp. 54 - 70.

¹⁶. Se Ricoeur, Paul, 1983, *Time and Narrative*, vol. 1, The University of Chicago Press, p. 133, og reference her til Von Wright, G.H., 1971, *Explanation and Understanding*, Ithaca, Cornell University Press.

¹⁷. Kant, Immanuel, 19***, *Critique of Pure Reason*, *****, p. 219.

¹⁸. Ricoeur, Paul, 1983, *Time and Narrative*, vol. 1, The University of Chicago Press, pp. 7 - 16.

¹⁹. Hvorfor det også principielt set er umuligt at se en institution blive til mens det foregår.

konstruere en sådan sammenhæng mellem ellers disparate begivenheder, at de mange tidspunkter set i sammenhæng, kan siges at udgøre en episode i institutionens tilblivelse. Episode er blot et ord blandt mange som institutionsanalytikere anvender. Nogen taler om “faser”²⁰; andre om “perioder”²¹; endnu andre om “trin”²², men for alle gælder det, at spørgsmålet om, hvordan det metodisk er muligt at identificere et forløb ikke giver anledning til megen overvejelse. Og slet ikke om, hvorvidt mulighederne for at identificere en forandring, har noget at gøre med mulighederne for at konstruere en historie (t_n)²³. Jeg skal argumentere for, at spørgsmålet om hvordan det på metodiske betingelser er muligt at identificere en episode, hænger sammen med, hvordan det er muligt (1) at “finde” en forandring; (2) at “konstruere” en sammenhæng mellem forandringer, til forudsætning for; (3) at etablere et forløb. Af samme grund er episodebegrebet vigtigt. Det omfatter alle de tre spørgsmål, men går især ud på at afklare, hvad der kan menes med sammenhæng; eller hvordan vi kan konstruere sådanne relationer mellem en flerhed af handlinger, at de samlet set kan udgøre en episode i en institutions tilblivelse.

Begrebet om episode har to vinkler - en ekstern og en intern. Eksternt set udgør en episode et trin i et forløb - episode 1 kommer før episode 2, der sat i forhold til hinanden beskriver et forløb fra episode 1 til episode 2 i dannelsen af en institution²⁴. Set fra denne vinkel er episodebegrebet en præmis for at beskrive et forløb. Uden episoder ingen bevægelse fra “noget” (trin 1) til “noget andet” (trin 2); og dermed intet forløb. Internt set består en episode i en sammenhæng mellem handlinger, der adskiller én type af sammenhæng fra en anden. Typen af sammenhæng afhænger af hvilke idealer og forestillinger den er kendetegnet ved; men også af, hvilket regulativt princip, der giver enhed til idealer og forestillinger, og konstituerer en kontekst for rationel handling og italesættelse. En episode består i en særlig og afgrænselig kontekst for rationel handling, der er institutionaliseret til en sådan grad, at individer (og kollektiver) kan handle ud fra forudsætningen om, at anden og tredje person

---

²⁰. Ind med reference.

²¹. Ind med reference.

²². Ind med reference.

²³. Se for eksempel Kransner, Stephen D., 1984, “Approaches to the state: Alternative conceptions and historical dynamics”, *Comparative Politics* vol. 16, no. 2, pp. 223-46.

²⁴. Se Ricoeur, Paul, 1983, *Time and Narrative*, vol. 1, The University of Chicago Press, p. 133, og reference her til Von Wright, G.H., 1971, *Explanation and Understanding*, Ithaca, Cornell University Press.

retter de samme stabile forventninger som de selv til, hvad de vælger at gøre. Det er institutionsanalysens opgave at beskrive typer af sammenhænge til forudsætning for konstruktion af et forløb.

På den måde er institutionsanalysen mødestedet for to teorier: om forløb og rationel handling. Det er i analysen af hvordan diskurser institutionaliseres, at det skal forbindes hvordan levende menneskers rationelle handlinger kan føre til institutionalisering af et arbejdsmarked. Eller sagt anderledes: hvordan aktørers handlinger kan ses at have bidraget til dannelse af stabiliserede forventninger mellem en flerhed af aktører. Spørgsmålet om hvad der udgør rationelle handlinger ved vi allerede. Det har diskursanalysen afdækket. Hvordan vi identificerer sådanne ved vi også. Også her yder diskursanalysen et bidrag. Hvordan vi forbinder sådanne handlinger med udviklingen af institutioner skal være institutionsanalysens bidrag. Det er op til institutionsanalysen at vise, hvordan handlinger, der kan fortolkes til at have indebåret en forandring, også kan siges at have bidraget til dannelse af en institution.

Vi kan derfor slå fast at en institution i det mindste har to sider. Den ene er den diskursive. Det er den, hvor den juridiske diskurs giver mening til adfærd; udpeger individer med roller; sætter kontekst for rationel handling; og gør at menneskelige udfoldelser kan fortolkes til at være meningsfyldte. Den anden er den institutionaliserede side. Det er den hvor den enkelte ikke bare besidder arbejdsevne ideelt set, men tillige forventes at udnytte den; og hvor individer ikke alene er pålagt at agere viljes- og formålsbestemt, men at det også forventes at de gør det. Begge sider "lagt sammen til en institution", indebærer at den enkelte kan agere *som om* han eller hun er rationel og blive forstået som sådan af en flerhed af andre; men også, at den enkelte kan have egne præferencer, men samtidig må forudsætte, at netop dette indebærer at andre har forventninger til, at disse præferencer realiseres sådan som anden og tredje personer forventer det bør ske, kan ske og vil ske. Institutioner gør at mennesker kan agere *som om* de er rationelle, men også at de eksisterer stabile forventninger om, at de gør det!

Mellem diskurs- og institutionsanalysen sker der derfor et skift i hvordan spørgsmålet om rationalitet analyseres. I diskursanalysen blev rationalitet anskuet som en af flere forestillinger i en historisk frembragt juridisk diskurs. Diskursen gør det muligt for en flerhed af personer at tilkende den samme betydning til det samme fænomen (individ, stat og arbejde); eller for en flerhed af personer at fortolke faktiske handlinger på grundlag af den samme meningsfyldte. I

den forstand blev rationalitet (re)konstrueret; det blev muligt at opdage rationalitet som et historisk fænomen. Den juridiske diskurs fordrer dog ikke at motivet til at afhænde arbejdsevnen er uimodståeligt (styret af naturens kræfter); at egeninteressen er evident (objektiv); at konsekvenserne er forudsigelige (fuldt oplyste); eller at resultatet opfylder et behov (er effektivt). I den (retlige) fortolkning af motiv og interesse er det ligegyldigt om motivet er oprigtigt eller interessen evident eller handlingen effektiv. Hvad der tæller er viljesytringen (at arbejdsevnen sættes i tale), eller det selvstændige samtykke (at arbejdsevnen sættes i værk), og at handlingen af samme grund kan forstås *som om* den er viljesbestemt og *som om* den er begrundet i en egeninteresse. Den juridiske diskurs indeholder ingen forudsætninger om individuel psykologi eller økonomisk effektivitet, men foreskriver hvordan individer bør opføre sig, hvis deres handlinger skal være meningsfulde set med juridiske briller. I den forstand er rationalitet en forestilling, der kan lægges til grund for fortolkning af begivenheder, og en foreskrivende norm, der stiller fordringer til, hvordan den skal sættes i tale og i værk. Den juridiske diskurs udgør en ontologi; en ramme for fortolkning. Den udgør også en epistemologi; en forskrift for, hvordan at handle, hvis handlingen skal kunne fortolkes som meningsfuld.

I institutionsanalysen derimod bliver rationalitet anskuet som den adfærd, der kan forstås som meningsfuld. Institutionsanalysen studerer ikke arbejdet i egenskab af fysisk udfoldelse; ej heller navngivne personers konkrete livsudfoldelser i forbindelse med arbejde. Dens genstand er handlinger, der medfører forandring, og dermed de fysiske udfoldelser, der kan tilkendes betydning med de redskaber for fortolkning som den juridiske diskurs stiller til rådighed. For institutionsanalysen er rationalitet ikke nogen (natur)given kapacitet ²⁵. Ej heller er begivenheder (fysiske udfoldelser) per definition udrustet med nogen bestemt betydning. Adfærd kan først tilkendes betydning, når den enkelte viser sit samtykke i forbindelse med salg (eller køb) af arbejdsevne, ligesom andre må være i stand til at fortolke samtykket som udtryk for et motiv til at gøre det. Uden en adfærd, som er meningsfyldt for den der viser samtykke, og for den der fortolker det til at være et motiv, kan viljen ikke genkendes og fortolkningen ikke gennemføres. Adfærden bliver meningsløs.

---

²⁵. Se om rationalitet som en hegemonisk ide inden for de sociale videnskaber og i social praksis generelt, March, James G., 1991, "Social Science and the Myth of Rationality", talk presented at the School of Social Sciences, University of California, Irvine, May 2, 1991. March fremfører den pointe - som her skal understøttes - at den aksiomatiske definition af rationalitet som store dele af social videnskaberne, især økonomisk teori, baserer sine antagelser på, forudsætter en for-forståelse om hvad rationalitet er, som teoretikeren altid-allerede må dele sammen med andre for at definitionen kan formuleres eller overhovedet gøres forståelig. Det er denne for-forståelse diskursanalysen afdækker.

1.5. Hvordan genealogien fremstilles.

For at konstruere en episode har vi brug for følgende: (1) et startpunkt (et t_0); (2) en eller flere forandringer; der (3) kan være byggesten (eller genstand) for konstruktionen af en sammenhæng mellem forandringer. Når typer af sammenhænge er konstrueret, er et forløb (t_n) beskrevet, og en institutionalisering analyseret.

Det første metodiske skridt til konstruktion af en episode indebærer et analytisk valg. Valget kan ikke være tilfældigt, men er alligevel så åbent, at flere alternativer er til rådighed. Valget drejer sig om institutionsanalysens formål. Hvad er det for institutioner jeg ønsker at underlægge analyse? Eller hvad er det for samfundsmæssige fænomener, hvis institutionelle historie jeg ønsker at komme til indsigt i? Før selve konstruktionsarbejdet skal begynde, står flere muligheder derfor åbne. Jeg kan studere den individuelle arbejdssevnes institutionelle historie og komme til indsigt i, hvordan den normale subjektivitet blev institutionaliseret, eller hvordan der blev skabt stabiliserede forventninger, der gjorde det muligt for flere og flere at indgå i individuelle arbejdslejekontrakter og som noget normalt købe og sælge arbejdssevne. Formålet med mit studie ville herefter være givet. Det vil dreje sig om, hvordan et arbejdsmarked mellem individuelle aktører blev dannet. Jeg kan også vælge at studere den kollektive overenskomsts institutionelle historie. Også her ville formålet være givet. Det vil dreje sig om, hvordan et arbejdsmarked mellem kollektive aktører blev dannet. Som sagt vælger jeg at studere den kollektive overenskomsts institutionelle historie. Valget indebærer at jeg lader flere spændende forskningsopgaver ligge uberørte. Det drejer sig for eksempel om, hvordan kategorien “de besiddelsesløse” forsvandt, og alle fik handlefrihed og handleevne uanset formuestand; eller hvordan kategorien “gift kvinde” forsvandt, og alle fik normalsubjektivitet uanset ægteskabelig status. Studiet af normalsubjektivitetens udbredelse, ville samtidig være studiet af det individuelle arbejdsmarkeds institutionalisering; eller studiet af, hvordan alle og enhver fik status af normalsubjekt og forventningen herom lå til grund for dannelse af et arbejdsmarked ²⁶. Det individuelle arbejdsmarked blev institutionaliseret fra

---

²⁶. Dette valg indebærer tillige at jeg ikke vil studere hvordan de *naturgroede institutioner* (se her Kapt. 1, afsnit 2**), der helt tilbage til før 1500-tallet har udgjort normative grænser for reguleringen af forholdet mellem principal og underordnet, ophæves eller får mindre eller slet ingen betydning i den retlige regulering. Det betyder også, at jeg ikke vil studere hvordan arbejdsforholdet reguleres gennem den almindelige lovgivning, eller hvordan *reguleringen* af arbejdsforholdet overgår fra at blive reguleret gennem bevillingssystemet eller ved

1820`erne til 1960`erne. Det er vel først med velfærdsstatens opbygning at de sidste barrierer for det normale subjekts friheder og evner kom til at gælde alle (bortset fra unge under myndighedsalder).

Valget af overenskomstens institutionelle historie indebærer en for-forståelse, som diskursanalysen af den individuelle arbejdslejekontrakt, ikke stiller til rådighed. Hvad er et kollektiv? Hvad er en kollektiv aktør? Hvad er en kollektiv overenskomst? Hvad er et arbejdsmarked for kollektive aktører? Spørgsmålene må afklares til forudsætning for den institutionelle analyse. Vi må vide, hvad det vil sige, at noget er en kollektiv overenskomst; dvs. hvilken fællesmening, der skal være til stede, for at igangsætte studiet af dens institutionalisering. Endnu en diskursanalyse må gennemføres; denne gang dog som del af en institutionsanalyse, og ikke til forudsætning for denne.

Institutionsanalysen starter med et handicap. I dag er arbejdsmarkedet en selvfølgelighed. Det samme er den kollektive overenskomst. Analysen af arbejdsmarkedets institutionalisering må derfor starte fra den position, at markedet eksisterer i egenskab af en for-viden, der deles af en flerhed af mennesker inden for et afgrænset geografisk område. Jeg starter med at afdække denne for-forståelse, og fortsætter med at konstruere arbejdsmarkedets institutionelle historie over to episoder. Den første episode omfatter tilblivelsen af betingelserne for kollektiv rationel handling. Jeg skal vise hvilke stabiliserede forventninger, der må forudsættes for påstanden om, at kollektiver kan agere rationelt. Den anden episode omfatter den kollektive overenskomst som samfundsøkonomisk styringsredskab. Jeg skal vise, hvilke stabiliserede forventninger, der skal være til stede for påstanden om, at kollektive aktører kan agere strategisk. Begge episoder beskrives over samme skabelon. Først en diskursanalyse til at afdække de forandringer den juridiske diskurs gennemgår ved formuleringen af idealer og forestillinger om kollektiv rationel handling. Dernæst en analyse af, hvordan forandringer indgår i diskursens institutionalisering. På den måde skal jeg vise, hvordan idealet om den kollektive overenskomst indebærer en forandring i den juridiske diskurs om den individuelle arbejdsaftale, og hvordan et privat arbejdsmarked bestående af kollektive og individuelle aktører institutionaliseres.

---

privilegier til at blive reguleret ved almindelig lovgivning. Min opmærksomhed vil herefter alene være orienteret mod studiet af udviklingen i *tilknytning* af underordnet til principal, og den *ledelsesform* der gælder mellem dem efter de er knyttet til hinanden.

Den institutionelle historie forløber over 100 år - fra 1890`erne til 1990`erne. Beskrivelsen vil lægge vægt på tiden efter 1900, og vil udelukkende forholde sig til forholdet mellem industriarbejder og arbejdsgiver. Formålet er dette: at beskrive de historisk institutionelle forudsætninger for at kollektive aktører kan indgå i strategiske spil, hvori enkeltinteresser søges tilfredsstillet inde for rammerne af en fællesinteresse; eller omvendt, hvori en fællesinteresse søges tilfredsstillet på grundlag af særinteresser. Institutionsanalysen skal derfor besvare et spørgsmål, som længe har stået centralt i den spilteoretisk orienterede institutionelle teori²⁷. Hvordan kan kollektive aktører indgå i strategiske spil med det formål at skabe fællesinteresser til forudsætning for realiseringen af egne (særlige) præferencer? Spørgsmålet omfatter tre delspørgsmål: (1) Hvordan kan kollektive aktører agere strategisk?; (2) Hvordan kan relationerne mellem kollektive aktører antage karakter af spil; og (3) hvordan kan fællesinteresser formuleres til forudsætning for realisering af særlige interesser gennem strategisk spil?

Vi skal igennem arbejdsmarkedets institutionelle historie for at besvare disse spørgsmål. Pointen er denne: at vise hvilke historisk institutionelle forudsætninger, der ligger til grund for nutidens måder at anvende kollektive overenskomster på i den makroøkonomiske styring af den danske samfundsøkonomi. Forudsætningerne er både diskursive, institutionelle og organisatoriske. De er dog især langstrakte; strækker sig over mere end 100 år; og indebærer to transformationer i den form for magt og fordeling af magt, der hører til den borgerlige statsform.

---

²⁷. Se f.eks. Elster, Jon, 1989, *The Cement of Society. A Study of Social Order*, Cambridge, Cambridge University Press; Olson, Mancur eller North, Douglas, "How Bright are the Nothern Lights"****; og Iversen, Torben, 1999, *Contested Economic Institutions. The Politics of Macroeconomis and Wage Bargaining in Advanced Democracies*, Cambridge, Cambridge University Press.

